

ДЕКОЛОНІЗУВАТИ ЗНАННЯ І ПОБАЧИТИ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОГО «ІНШОГО»

(Tlostanova, M., 2017, *Postcolonialism and Postsocialism in Fiction and Art*. London: Palgrave Macmillan Cham.)

Олександра Котляр

Decolonize Knowledge and See the Postsocialist «Other»

(Review on Tlostanova, M., 2017, *Postcolonialism and Postsocialism in Fiction and Art*. London: Palgrave Macmillan Cham.)

Oleksandra Kotliar

The essay considers approaches to understanding the current situation of the former socialist countries, proposed by the decolonial researcher Madina Tlostanova in her 2017 work «Postcolonialism and Postsocialism in Fiction and Art». The eight chapters of Tlostanova's book analyze specific temporal and spatial relationships that define both the postsocialist cultural and political context. Tlostanova notes the impossibility of applying the terminology that has been integrated into Western scientific discourse since the Cold War to the postsocialist space. Such an approach automatically places the postsocialist countries in the post-bipolar hierarchy of the world built by the West. The article's author compared the basis of Tlostanova's research with the approaches of other colonialism and imperialism researchers, such as John McKenzie, Touraj Atabaki, Saurabh Dube, and Ramon Grosfoguel. In my opinion, they can expand the theoretical model formulated by Tlostanova. Tlostanova criticizes postcolonial optics as a paradigm leaving the countries of the former «Socialist Camp» behind a new, but already epistemological «Iron Curtain» and continuing to reproduce colonial narratives. In the book, Tlostanova considers postsocialism as a special state, marked by the intersection of multiple post-dependencies — Russian, post-soviet, post-dictatorship, as well as global coloniality. A symptom of global coloniality is, in particular, the phenomenon of self-colonization. This phenomenon manifests itself in self-exoticization through the transformation of folk culture into a commodity, unhealthy nostalgia for the past, historical memory distortion, and instrumentalization of images of the past. Tlostanova explains this recursiveness of the postsocialist space through the concept of tempo-localities, which are most clearly traced in art. Thus, decolonial artistic practices in a post-dependent society forms a sensual basis for art and knowledge decolonization in general.

Keywords: postcolonialism, postsocialism, post-dependence, global coloniality, tempo-localities, self-colonization, decolonial art, Madina Tlostanova.

Книжка Мадіни Тлостанової «Постколоніалізм і постсоціалізм у художній літературі й мистецтві» — не лише продовження розмови про витoki, сутність і наслідки стану, в якому сьогодні опинилися постсоціалістичні країни, але й спроба ввести цю розмову в нові теоретичні рамки деколоніальної думки. Однією з перешкод для осмислення постсоціалістичного простору є відсутність поняттєвого апарату, який дозволив би вписати комплекс проблем цього простору в науковий дискурс,

міцно контрольований західною монополією на знання. Звільнення досліджень соціокультурних процесів у постсоціалістичних країнах від панування парадигм і риторики агресивної за змістом модерності має стати важливим кроком до подолання колоніальності сучасних мислення і знання.

Запропонована М. Тлостановою термінологія та інтерпретація вже усталених у науковій мові термінів якісно відрізняє її підхід від попередніх досліджень. Потребу у винайденні нової мови авторка пов'язує із необхідністю визнати, діагностувати й постулювати комплекс проблем, у першу чергу — епістемічних, із яким зіштовхнулися постсоціалістичні країни. Саме з цієї причини авторка сформулювала назву книги із застосуванням префіксів «пост-», попри розгляд і потлумачення цього комплексу за допомогою деколоніальної оптики. Такий підхід одразу ставить питання про можливість означення спільного й відмінного для сучасних умов існування й розвитку держав колишнього «соціалістичного табору» та інших країн, що перебували в колоніальній залежності.

М. Тлостанова визначає *постколоніалізм* як об'єктивний стан тих, хто народився й виріс в екс-колоніальних суспільствах. Термінологія, застосовувана до колишніх колоній європейських держав і внаслідок цього асоційована з ними та інтегрована у західний дискурс, не може бути штучно накладена на контекст *постсоціалістичних* суспільств. Після розпаду Радянського Союзу його колишні республіки позбавили статусу «другого світу» й почали класифікувати як «Глобальний Південь». Проте «пострадянський простір не може увійти ані у світ капіталізму, ані світового пролетаріату» (Tlostanova 2017, p. 45). У 1989 р. Френсіс Фукуяма констатував «кінець історії», визначаючи моментом цього зламу перемогу ліберальної демократії і крах соціалістичного проєкту модерності. Дата початку оксамитових революцій і переорієнтація звільнених від радянського впливу країн на Захід стала детермінантою для вивчення постсоціалістичного простору, який зазвичай осмислюють у часових координатах перемоги «добра» («західної цивілізації») над «злом» (Радянським Союзом).

Парадигма «пост-1989» перетворила терени колишнього СРСР на «сіру зону» — «пустий простір», утворений внаслідок відсутності адекватного підходу до встановлення діалогу з ним. Натомість постсоціалістичний «Інший» прийняв ієрархію світу, сконструйовану в постбіполярну добу, що спричинило його невидимість для Заходу. Ця невидимість обернулася трагічним нерозумінням процесів, що відбувалися за умовно зруйнованою «залізною завісою» і побудованою новою. Нині ця обмеженість проявляється у нездатності визначити джерела війн, які веде Російська Федерація, й ефективно протидіяти її агресії. М. Тлостанова у праці навмисно приймає накладену на постсоціалістичний простір Заходом часову матрицю для власного аналізу, аби продемонструвати хиби постколоніальної оптики.

Окреслюючи умови, у яких перебувають постсоціалістичні країни, М. Тлостанова застосовує термін *«глобальна колоніальність»*. Глобальна колоніальність, як її характеризує, зокрема, соціолог Рамон Гросфогель, не передбачає функціонування колоніальних адміністрацій, політичних і економічних владних структур (Grosfoguel 2008). Побудова національних держав внаслідок повалення імперії не гарантує знищення силового колоніального контролю, що здійснюється різними шляхами й методами. Прихильність застарілим національно-визвольним стратегіям боротьби породила, на думку Р. Гросфогеля, міф про «постколоніальний світ», який насправді продовжує відтворювати колоніальну епістемологію (Grosfoguel 2008), змушуючи національні держави виживати між більш слабкими і більш сильними країнами.

Унаслідок переходу від глобального колоніалізму до глобальної колоніальності постсоціалістичні суб'єкти змушені мігрувати на «Глобальну Північ» і перетворюватися на сучасний еквівалент колоніальних підлеглих (Tlostanova 2017, p. vii). Одночасно, для них лишаються недоступними соціальні ліфти, якими користуються вихідці з колишніх європейських метрополій. Сьогодні постколоніальний «Інший» «входить» у метрополію, завойовуючи собі місце, у той час як «Інший» постсоціалістичний, скоріше, переживає вторгнення «нового світу» у власний простір (p. viii). У постколоніальній теорії цей процес осмислюється через категорію прогресу, який ставить постсоціалістичну людину у статус «дикуна» в очікуванні на цивілізованість (Tlostanova 2017, p. 6).

Через деколоніальну концепцію М. Тлостанова прослідковує формування у постсоціалістичних суб'єктів множинних *постзалежностей*: російської, пострадянської, постдиктатурної, глобальної, другосортної європейської тощо. У постзалежному суспільстві перетинаються різні досвіди, поєднуючи в одному просторі різні локальні історії та наративи. Ці досвіди глибоко травмують суспільство: наприклад, на пострадянському просторі співіснують постраждалі від тоталітарного режиму і ті, хто брав участь у репресіях або приниженні інших (Tlostanova 2017, p. 15-20). Наслідок комунікації цих груп — поглиблення і постійне перепрожиття травми, позбавлення від якої можливе лише за умови її діагностування й осмислення.

Одним із симптомів стану постзалежності М. Тлостанова називає схильність до *самоколонізації*. При згадуванні цього терміну на думку одразу спадають театралізовані екскурсії із залученням елементів народної культури, які проводяться в різних кутах колишніх європейських колоній і забезпечують «екзотику» для туристів. Вимушеність розвитку такої форми бізнесу зумовлена різними залежностями — і постколоніальною, і сучасною глобальною. Туземці вже самостійно відтворюють колоніальні стереотипи, що мало відрізняє організовані ними дійства від імперських виставок сер. XIX – поч. XX ст., на яких вихідців із метрополій «знайомили» з територіальними володіннями і їх народами. Такі стратегії застосовувала й Австро-Угорська монархія у прагненні підтримати статус великої держави. Про це більш розлого пише Метью Ремплі у статті «Історія мистецтв і політика імперії: переосмислення Віденської школи». Одним з інструментів формування образу Австрійської імперії як наднаціональної державної структури, в якій «мирно» співіснують різні народи, була Всесвітня виставка 1873 р. у Відні. На ній Австро-Угорщина представила експозицію міського й сільського житла, що мала на меті підкреслити «доброзичливий характер колоніальної влади» через одночасну єдність та різноманіття різних земель монархії. У деяких будинках на час виставки проживали фермери та селяни, демонструючи відвідувачам свою побутову культуру. Етнографічний характер експозиції виконував декілька функцій. По-перше, створення ілюзії відсутності протиріч всередині імперії, які негативно позначалися на її міжнародному статусі. По-друге, відчутна на виставці різниця у стані житла різних регіонів Австро-Угорщини неначебто відводила кожному народу своє місце в імперській ієрархії (Rampley 2009, p. 447-448).

Британський історик Джон Маккензі назвав це явище «популярним імперіалізмом» («popular imperialism»), який зводився до примирення людей із політикою колоніальної експансії та її жертвами і реалізовувався, переважно, через мистецькі практики (MacKenzie 1986, p. 1-14). Цитуючи філософиню Джоанн Річардсон, М. Тлостанова фактично описує віддзеркалення політики «популярного імперіалізму» в сучасному феномені самоколонізації, коли туземці перетворюються на туристів власної історії (Tlostanova 2017, p. 100).

У пострадянських країнах явище самоколонізації має специфічні й менш очевидні прояви. У 2014 р. у м. Дніпро відкрили технічний музей «Машини часу», де відвідувачі мають змогу «зануритися» у радянське минуле. Окрім виставки раритетних автомобілів, музей стилізований різноманітними речами з епохи СРСР: політичними плакатами, предметами побуту, елементами кухонного інтер'єру. Подібні комерціалізовані та музеєфіковані форми ностальгії, як їх називає М. Тлостанова, доволі поширені в колишньому соціалістичному світі. Вони не лише продаються західним туристам, але й нерідко виконують культурну роботу всередині країни (Tlostanova 2017, p. 100). Соціалістична спадщина у такому випадкові виступає інструментом подолання розриву між поколіннями: «музеї ностальгії» не мають нічого спільного з історичною пам'яттю, змушуючи відчувати тугу за радянським минулим навіть тих, хто народився вже після розпаду СРСР.

Таке (не)свідоме викривлення національної пам'яті через музеї або популярну культуру є черговим свідченням постзалежності, яка породжує виникнення різних, часто анахронічних, часових і просторових відносин. М. Тлостанова пропонує означити їх новим терміном «*темполокальності*». На її думку, активізація глобалізаційних процесів з кінця ХХ ст. спричинила метаморфози часу: відтоді він фактично застиг, проте зовсім не у фукуямівській інтерпретації. Через західну ідею прогресу час 500 років колонізував простір, який сьогодні, за умовним прикладом музеїв «машин часу», агресивно витісняє його (Tlostanova 2017, p. 95). Ганс Гумбрехт назвав це явище «розладнаним часом», коли в ідеології відсутні образи майбутнього, замінені на інструменталізовані образи минулого (Гумбрехт 2019, с. 41). Таким чином, минуле заповнює наше теперішнє і, власне, стає ним, а процес продукування нового перетворюється на симулякр, який лише відтворює нові варіативності вже пройденого.

Гумбрехтівська «розладнаність» також може пояснювати рекурсивність постсоціалістичного простору. Темполокальності матеріалізують пам'ять у реальних фізичних просторах, виопуклюють «історичні шрами», знову перевідкривають або реабілітують місця (Tlostanova 2017, p. 98). До проблеми складних часо-просторових відносин зверталися Мішель Фуко й Михайло Бахтін. Однак в умовах перетину різних постзалежностей їхні підходи не просто не «працюють», але й поглиблюють епістемологічну прірву між потенційними сторонами діалогу. Фуко виокремлює два типи уявних просторів й укладає їх у концепції утопій та гетеротопій. Утопії — це нереальні простори, що співвідносяться із просторами реальними. На відміну від них, гетеротопії не пов'язані з іншими місцями, тому утворюють ідеальний простір, який компенсує недосконалість реального. Для пояснення М. Фуко наводить метафору дзеркала: попри його матеріальну відчутність, людина бачить себе в неіснуючому просторі, переосмислюючи фізичне місце перебування і себе в ньому. Гетеротопіями філософ вважає музеї і бібліотеки як прагнення людей звести свій досвід в одному місці, непідвладному часу.

Найбільш цікавим прикладом гетеротопій, який наводить М. Фуко, є колонії, зокрема пуританські общини на північноамериканському континенті (Foucault 1997, p. 330-336). Новий Світ для М. Фуко — місце для досягнення досконалості: терени колонізації мисляться як пустий простір, звільнений європейськими поселенцями для власного прогресу. Гетеротопії, таким чином, виправдовують методи здійснення колонізації, на що й звертає увагу М. Тлостанова (Tlostanova 2017, p. 96). Гетеротопії М. Фуко, з одного боку, доводять неоднорідність простору, з іншого — гомогенізують його через повне ігнорування «Іншого». Таким шляхом у США народилася концепція «визначеної долі» («Manifest destiny»), сформульована, імовірно, американським

журналістом Джоном О'Салліваном у статті «Анексія» 1845 р. (Pratt 1927, р. 795–798), що виправдовувала анексію Техасу необхідністю розширювати життєвий простір виняткової американської нації (Anonymous 1845, р. 5-9). Подібно до Дж. О'Саллівана легітимізував територіальну експансію США Фредерік Тернер — автор теорії фронтиру. На засіданні Американської історичної асоціації під час Всесвітньої виставки в Чикаго у 1893 р. він виступив із доповіддю «Значення фронтиру в історії США», у якій наголосив на визначальній ролі просування колишніх європейських поселенців на захід у формуванні американської нації (Turner 1893). Знищення індіанського населення Заходу північноамериканського континенту Ф. Тернер виправдовує зростанням прогресивної американської цивілізації (Іл. 1).

Іл. 1. Джон Гаст. Американський прогрес, 1872 р. Олія на полотні. 29.2 см x 40 см. Музей американського Заходу Отрі (США). The Autry's Collections Online. Дж. Гаст зображує ідею прогресу, що рухається зі Сходу на Захід. Його втіленням є Америка, яка «супроводжує» технічний розвиток та освіту

Індійський дослідник Саурабх Дубей вдало прослідковує, як західна оптика часу й простору штучно «відфільтровує» ті, що не вписуються у європейську картину світу (Dube 2016, р. 41). Якщо російський філософ М. Бахтін доводить нерозривність часу й простору, що є вигідною позицією для колонізатора, М. Тлостанова і С. Дубей навпаки говорять про заплутаність і відсутність структури минулого й теперішнього, які анахронічно переплітаються в сучасному просторі (Tlostanova 2017, р. 97; Dube 2016, р. 4). Відповідно, філософська думка потребує оновлення термінологічного апарату, аби запобігти іншому виміру самоколонізації — інтелектуальному. Його поширена форма на пострадянському просторі — застосування термінів, якими послуговувалися західні вчені в роки Холодної війни (з політичних причин саме на цей період припадає

найбільша кількість наукових досліджень Радянського Союзу). Інтелектуальна самоколонізація спонукає до радикальної дії та зумовлює потребу в деколоніальному очищенні наукової мови або її перевинайденні.

(Не)свідоме відтворення колоніальності знання часто не дозволяє вийти за його межі. Саме тому М. Тлостанова пов'язує розвиток деколоніальних практик у першу чергу з мистецтвом, яке може інтуїтивно руйнувати естетичні ієрархії й надавати матеріал для формування теоретичної моделі осмислення постсоціалістичного простору. Естетичні ієрархії, масковані символічним прийняттям різноманіття, маркують незахідне мистецтво як примітивне. Однак у XXI ст. сучасне мистецтво кинуло виклик естетиці як західному продукту модерності, запропонувавши перцептивні інструменти, що дозволяють усвідомити локальність західної естетики й позбутися таким чином екзистенційних обмежень глобальної колоніальності (Tlostanova 2017, p. 28-34).

Попри розвиток постколоніальних студій у 1980-х рр. і перегляд інституційної структури мистецтва, «краса» й сьогодні сприймається центральною категорією мистецтва, основний критерій якої — отримання естетичної насолоди. Такий підхід загрожує перетворенням мистецтва на симулякр, відколи воно слугує ілюзіям моральної чесноти і (не)прихованому прагненню людини бути причетним до «високого» естетичного досвіду. Сьогодні музейні інституції надалі підживлюють ставлення до мистецтва як товару. У серпні 2022 р. Міжнародна рада музеїв (ICOM) уперше з 1974 р. переглянула визначення музею. Попри внесення у дефініцію таких понять, як «інклюзивність», «доступність», «стійкість» і «етика», у ній за музеєм зберегли функцію надання «різноманітного досвіду насолоди» (International Council of Museums 2022). Одночасно, на що звертає увагу Кирило Ліпатов, завідувач науковим відділом Одеського національного художнього музею, актуальні для більшості сучасних музеїв питання реституції (повернення культурної спадщини із колишніх метрополій до колоній) залишаються поза рамками основних напрямків роботи інституцій (Антиквар 2022). Для М. Тлостанової це цілком очевидна закономірність, адже саме музеї «допомогли встановити й підтримувати контроль Заходу над знаннями та їх виробництвом і виявилися потужною епістемологічною технологією» (Tlostanova 2017, p. 73).

Західний (пост)колоніальний контроль виявляє себе в есенціалізмі, що й донині слугує підходом до вивчення неєвропейського мистецтва. «Відкриття» Сходу західними мандрівниками відбувалося через формування колективного національного портрету на основі вивчення осіб чи груп, із якими мандрівники вступали в контакт. Надані ними культурні або расові характеристики часто перетворювалися на самовідтворювані кліше, що з часом лише узаконили колоніальну практику. Уже у XVIII ст. написання «національних історій» турків, арабів, персів і т. д. європейськими дипломатами, які володіли «східними мовами», проте не орієнтувалися в місцевому контексті, заклали в майбутньому основу для претензій на «істинне» розуміння й тлумачення східних історії та культури. Турадж Атабакі стверджує, що майже вся європейська історіографія Близького Сходу або Центральної Азії містить три прояви есенціалізму: узагальнення, європоцентризм і редукціонізм (Atabaki 2003, p. 5-7).

Деколонізація знання, що регулює естетику, має бути спрямована на звільнення від контролю над відчуттями західного есенціалізму у мистецтві, який оперує не лише категоріями «істинності», але й послуговується характеристиками «доброго» чи «поганого» (Tlostanova 2017, p. 74). Постколоніальна оптика нерідко потрапляє в пастку відтворення й «осучаснення» давніх колоніальних наративів. На підтвердження тези

М. Тлостанова наводить приклад виставки 2012 р. «Кавказький словник: земля і люди» в Державному історико-архітектурному, художньому і ландшафтному музеї-заповіднику «Царицино» (м. Москва, Росія). Кураторка Ольга Сосніна побудувала її навколо концепції словника: усі представлені експонати роз'яснювали значення слів, які хоч і походять із кавказьких мов, проте є лексикою Кавказької війни 1817–1864 рр., що оселилася в російській романтичній літературі у XIX ст. Спроба О. Сосніної показати Кавказ в етнічному різноманітті його культури обернулася представленням регіону в абсолютно традиційній орієнталістській інтерпретації. Виставка фактично перетворилася на російську «енциклопедію» Кавказу, існування якого має сенс лише тоді, коли він є частиною «великої російської історії» (Tlostanova 2017, р. 85).

Натомість, деколоніальне мистецтво викриває як європоцентричність, так і орієнталізацію. У п'ятому розділі книги М. Тлостанова пише про художника Аслана Гайсумова, який народився у 1991 р. і провів значну частину життя у Чечні (Tlostanova 2017, р. 110-115). Героїнею його відео- і фотопроєкту 2012 – 2014 рр. стала бабуса А. Гайсумова, яку в дитинстві депортували з Чечні. Уже після смерті Йосипа Сталіна вона повернулася на Кавказ. Через кілька десятиліть російська армія знову зруйнувала її домівку.

Назва проєкту «23 лютого / 10 травня» свідчить до події 2011 р., коли влада Чечні перенесла всі траурні дати, у тому числі — дату депортації чеченців у Середню Азію 23 лютого 1944 р., на один день — 10 травня. Мета зміни дати відзначення річниці депортації — цілеспрямоване стирання національної пам'яті про трагедію після підкорення Росією Чечні. Проєкт А. Гайсумова — про (пере)прожиття історичної травми. На фотографіях національні атрибути виступають не екзотичними прикрасами, а свідченням трагедії, часовий вимір якої остаточно зник: час «розладнався» (Іл. 2–3).

Уже більше десятиліття зруйнований внаслідок двох Чеченських війн (1994 – 1996, 1999 – 2009) Грозний (Іл. 4) забудовується сучасними хмарочосами, які приховують російські злочини і нанесену ними травму. Так само захоплений і фактично знищений Російською Федерацією у 2022 р. український Маріуполь (Іл. 5) окупаційна влада обіцяє «відбудувати», а російські ЗМІ рясніють фразами «відновили Грозний — відновимо і Маріуполь»¹⁹.

¹⁹ Деякі публікації: АКСЕНОВ, С., 2022, Борьба за души людей. *RT на русском*. [Online]. Available from: <https://russian.rt.com/opinion/1027558-aksyonov-donbass-ukraina-mirnaya-zhizn>. [Accessed: 7th November 2022].

Аргументы и факты, 2022, В Крыму заявили, что Мариуполь будет отстроен, как Грозный. [Online]. Available from: https://aif.ru/politics/world/v_krymu_zayavili_chno_mariupol_budet_otstroen_kak_groznyy. [Accessed: 7th November 2022].

Деловая газета «Взгляд», 2022, Мариуполь поднимут из руин по образцу Грозного. [Online]. Available from: <https://vz.ru/politics/2022/4/1/1151433.html>. [Accessed: 7th November 2022].

Іл. 2. Аслан Гайсумов, проєкт «23 лютого / 10 травня», 2012 – 2014 рр. Бабуся художника на фоні суконь загиблих при депортації сестер, місце могил яких невідоме. Aroundart

Іл. 3. Аслан Гайсумов, проєкт «23 лютого / 10 травня», 2012 – 2014 рр. Бабуся художника у відновленому після воєнних дій будинку, біля входу до підвалу-бомбосховища. Aroundart.

Іл. 4. Місто Грозний, 1996 р. Фото — Александр Неменов.

Іл. 5. Місто Маріуполь, 2022 р. Фото — Александр Єрмоченко.

Сучасний російський простір у книзі М. Тлостанової представлений у відмінних від інших постсоціалістичних країн конотаціях. Попри те, що Російська Федерація після розпаду Радянського Союзу опинилася у стані глобальної колоніальної залежності, у ній складалася абсолютно «нездорова ситуація» (Tlostanova 2017, p. 194): ведення імперської політики супроводжується репрезентацією себе як жертви Заходу. Якщо Радянський Союз послуговувався антиколоніальною і антиімперіалістською риторикою у боротьбі за сфери впливу, то Російська Федерація, сама почуваячись у присутності Заходу колонією (Tlostanova 2017, p. 18), апелює до

необхідності відновлення «справедливості» щодо себе. Війну проти України, розпочату у 2014 р., Росія веде під гаслами встановлення «історичної справедливості». Ефемерна ціль «реалізується» у нацистському стилі політики, який Росія проектує на своїх опонентів, маніпулюючи на страху в умовах загального консенсусу щодо беззастережного засудження нацизму (Tlostanova 2017, p. 149).

Локальний контекст, що поєднує шрами від радянського репресивного режиму із травмою, нанесеною поразкою в Холодній війні, переплітається у російському просторі із сильним постімперським синдромом, у якому «пост-» означає не критичний аналіз власного минулого, а збереження імперських претензій. Цікаво, що в есеї 1986 р. Жан Бодрійяр називає Америку яскравим прикладом гіперреальності — утопією (або гетеротопією за термінологією М. Фуко), що сприймається як втілена (Baudrillard 1999, p. 76-84). Звідси й походить іманентність становища країни, яка змусила інших також повірити в американську винятковість. У випадковій Росії, як відзначає М. Тлостанова, безсила пострадянська колоніальна мімікрія лише приховує пустоту (Tlostanova 2017, p. 143) — ідеологічну, політичну, культурну.

Написанням книги «Постколоніалізм і постсоціалізм у художній літературі та мистецтві» М. Тлостанова, очевидно, не лише намагалася вибудувати теоретичну модель розуміння або інтелектуальний базис досліджень постсоціалістичного простору, але й переслідувала цілком практичну мету — сформувати поле для діалогу, яке забезпечить видимість постсоціалістичного «Іншого». Сьогодні на цьому рівні здатне працювати сучасне мистецтво, деколоніальна чуттєвість (естезис) якого руйнує естетичні ієрархії і, нарешті, повертає мистецтву суб'єктність.

Війна, розпочата Росією в 2014 р., виносить на поверхню в українському суспільстві нанесені й підсилені різними постзалежностями травми. Їх подолання невіддільне від обрання епістемічної позиції, яка дозволить визначитися із відповідями на екзистенційні питання та, можливо, проллє світло на майбутнє, нині «застигле» і «розладнане» разом із нашим теперішнім.

Список джерел та літератури

- АНТИКВАР, 2022, *Нове визначення музею ICOM: про що і для кого?* [Online]. Available from: <https://antikvar.ua/26402-2/>. [Accessed: 3rd November 2022].
- ГҀМБРЕХТ, Г., 2019, *Розладнаний час*. Харків: IST Publishing.
- ANONYMOUS, 1845, Annexation. *United States Magazine and Democratic Review*, 17, 5–9. [Online]. Available from: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=osu.32435051585842;view=1up;seq=17&>. [Accessed: 7th November 2022].
- ATABAKI, T., 2003, *Beyond Essentialism. Who Writes Whose Past in the Middle East and Central Asia?* Amsterdam: Aksant.
- BAUDRILLARD, J., 1999, *America*. New York: Verso.
- DUBE, S., 2016, *Subjects of modernity. Time-space, disciplines, margins*. Manchester: Manchester University Press.
- FOUCAULT, M., 1997, Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias. In: N. Leach, ed. *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory*. New York: Routledge.
- GROSFOGUEL, R., 2008, Transmodernity, border thinking, and global coloniality. Decolonizing political economy and postcolonial studies. *Eurozine*. [Online]. Available from:

- <https://www.eurozine.com/transmodernity-border-thinking-and-global-coloniality/#>. [Accessed: 3rd November 2022].
- INTERNATIONAL COUNCIL OF MUSEUMS, 2022, *Museum Definition*. [Online]. Available from: <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>. [Accessed: 3rd November 2022].
- MACKENZIE, J., 1986, *Imperialism and Popular Culture*. Manchester: Manchester University Press.
- PRATT, J., 1927, The origin of «Manifest Destiny». *American Historical Review*, 32, 795–798.
- RAMPLEY, M., 2009, Art History and the Politics of Empire: Rethinking the Vienna School. *The Art Bulletin*, 91(4), 446–462.
- TLOSTANOVA, M., 2017, *Postcolonialism and Postsocialism in Fiction and Art*. London: Palgrave Macmillan Cham.
- TURNER, J., 1893, The Significance of the Frontier in American History. *American Historical Association*. [Online]. Available from: <https://cutt.ly/ON3Rblv>. [Accessed: 7th November 2022].

References

- ANONYMOUS, 1845, Annexation. *United States Magazine and Democratic Review*, 17, 5–9. [Online]. Available from: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=osu.32435051585842;view=1up;seq=17&>. [Accessed: 7th November 2022].
- ANTYKVAR, 2022, Nove vyznachennia muzeiu ICOM: pro shcho i dlia koho? [The new ICOM definition of a museum: about what and for whom?]. [Online]. Available from: <https://antikvar.ua/26402-2/>. [Accessed: 3rd November 2022].
- ATABAKI, T., 2003, *Beyond Essentialism. Who Writes Whose Past in the Middle East and Central Asia?* Amsterdam: Aksant.
- BAUDRILLARD, J., 1999, *America*. New York: Verso.
- DUBE, S., 2016, *Subjects of modernity. Time-space, disciplines, margins*. Manchester: Manchester University Press.
- FOUCAULT, M., 1997, Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias. In: N. Leach, ed. *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory*. New York: Routledge.
- GROSGOUEL, R., 2008, Transmodernity, border thinking, and global coloniality. Decolonizing political economy and postcolonial studies. *Eurozine*. [Online]. Available from: <https://www.eurozine.com/transmodernity-border-thinking-and-global-coloniality/#>. [Accessed: 3rd November 2022].
- GUMNREKHT, H., 2019, *Rozladnanyi chas* [The time is out of joint]. Kharkiv: IST Publishing.
- INTERNATIONAL COUNCIL OF MUSEUMS, 2022, *Museum Definition*. [Online]. Available from: <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>. [Accessed: 3rd November 2022].
- MACKENZIE, J., 1986, *Imperialism and Popular Culture*. Manchester: Manchester University Press.
- PRATT, J., 1927, The origin of «Manifest Destiny». *American Historical Review*, 32, 795–798.
- RAMPLEY, M., 2009, Art History and the Politics of Empire: Rethinking the Vienna School. *The Art Bulletin*, 91(4), 446–462.
- TLOSTANOVA, M., 2017, *Postcolonialism and Postsocialism in Fiction and Art*. London: Palgrave Macmillan Cham.
- TURNER, J., 1893, The Significance of the Frontier in American History. *American Historical Association*. [Online]. Available from: <https://cutt.ly/ON3Rblv>. [Accessed: 7th November 2022].

Деколонізувати знання і побачити постсоціалістичного «Іншого»
 (Tlostanova, M., 2017, *Postcolonialism and Postsocialism in Fiction and Art*. London: Palgrave Macmillan Cham.)

У статті авторка розглядає підходи до осмислення сучасного становища колишніх соціалістичних країн, запропоновані деколоніальною дослідницею Мадіною Тлостановою у праці 2017 р. «Постколоніалізм і постсоціалізм у художній літературі та мистецтві». Вісім розділів книжки М. Тлостанової — це аналіз особливих часових і просторових відносин, які визначають як постсоціалістичний культурний, так і політичний контекст. М. Тлостанова зауважує на неможливості застосування до постсоціалістичного простору термінології, інтегрованої у західний науковий дискурс з часів Холодної війни, який автоматично відводить постсоціалістичним країнам місце у розбудованій Заходом постбіполярній ієрархії світу. Авторка статті порівняла засади її дослідження з підходами інших дослідників колоніалізму та імперіалізму (як то Джон Маккензі, Саурабх Дубей, Турадз Атабакі, Рамон Гросфогель), якими може бути розширена теоретична модель, сформульована М. Тлостановою. Постколоніальну оптику М. Тлостанова критикує як таку, що залишає країни колишнього «соціалістичного табору» за новою, проте вже епістемічною «залізною завісою» і продовжує відтворювати колоніальні наративи. У книзі М. Тлостанова розглядає постсоціалізм як особливий стан, означений перетином множинних постзалежностей — російської, пострядянської, постдиктатурної, а також глобальної колоніальності. Симптомом останньої є, зокрема, явище самоколонізації, що проявляється в самоекзотизації через перетворення народної культури на товар, нездоровій ностальгії за минулим, викривленні історичної пам'яті та інструменталізації образів минулого. Таку рекурсивність постсоціалістичного простору М. Тлостанова пояснює через концепцію темполокальностей, які найбільш виразно проявляються у мистецтві. Деколоніальні мистецькі практики у постзалежному суспільстві, таким чином, формують чуттєве підґрунтя для деколонізації й знання загалом.

Ключові слова: постколоніалізм, постсоціалізм, глобальна колоніальність, темполокальності, самоколонізація, деколоніальне мистецтво, гетеротопія, Мадіна Тлостанова.

Oleksandra Kotliar, Ph.D. student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2653-0443>

Олександра Котляр, аспірантка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Received: 03-11-2022

Advance Access Published: November, 2022